

D · N

29/3 1956

Demokrati, jämlikhet och frihet

Den demokratiska statsformens väsentliga drag är allmän rösträtt i förening med den politiska frihet som gör debatt, organisationer och partier möjliga och därmed ger rösträtten realitet och innehåll. Men för att detta system skall få vitalitet och bevara den krävs förutsättningar av annan art än de i själva definitionen ingående kraven och lika viktiga som de. Med en viss förenkling och överdrift kan dessa förutsättningar kallas jämlikhet och allmän samhällelig — till skillnad från rent politisk — frihet.

De första demokratiska försöken gjordes i stater — USA, Frankrike — där massan av befolkningen var självägande bönder eller besuttna borgare. Därmed var en grad av likställighet och av ekonomisk frihet säkrad; i den ojämlikhet äldsta och mest framgångsrika demokratin, den amerikanska, fanns länge, utan statliga ingripanden, ett så pass stort mått av dessa ting att styrelsens verksamhet kunde begränsas till ett minimum. Med industrialiseringen, inflyttningen till städerna, handels- och samfärdsels ökade betydelse blev situationen en annan; i de flesta stater infördes demokrati först sedan en dylik "modernisering" av samhället hunnit långt. Den demokratiska formen var inte förenlig med de oerhörda skillnader i inkomst, bildning och social standard, med det förhållande av överordning och underordning, av makt och beroende, som detta nya samhälle tenderade att skapa. Man kunde, såsom särskilt Ernst Wigforss gjort i den svenska debatten, med fog påstå att den allmänna rösträtten var ett sken så länge stora grupper levde i

obildning, fattigdom och otrygghet och därför även politiskt var undanskjutna eller omedvetna. Och framför allt: dessa grupper nöjde sig inte med den mer eller mindre gammalliberala demokrati i vilken de bereddes eller tilltvingade sig politiska rättigheter. De använde rösträtten för att göra om staten. Socialreformismen kan betraktas som ett återställande av den likställighet, det mått av jämlikhet, som var demokratin förutsättning. Staten själv måste — i motsats till vad fallet var i den tidiga bonde demokratin — genomföra den omvandling som statsformens bevarande krävde.

Har vi gått tillräckligt långt på den vägen? Det är till stor del kring detta som striden förs i nutida politik. Enighet lär emellertid råda på några centrala punkter. Vi är ense om att utjämningen i vissa hänseenden måste drivas längre; särskilt är olikheterna i utbildningsmöjligheter och därmed också i möjligheten att avancera och att komma på rätt plats fortfarande oförsvarligt stora. De flesta lär emellertid också vara ense om att med den sociala trygghet som vunnits ingen folkgrupp längre har den osäkra och beroende ställning som är oförenlig med en demokratisk ordning. Den fullständiga jämlikhet i fråga om inkomster som inom äldre radikalism och socialism ofta krävdes lär knappast någon nu anse möjlig eller ens eftersträfvärd. Det kommunistiska exemplet har varit en effektiv varning för denna utopi; i Ryssland, där Lenin en gång propagerade lika lön för alla, är sedan länge inkomstskillnaderna vida större än i de länder som i välfärdsstaten funnit en kompromiss — eller en syntes — mellan liberalism och socialism.

Den tidiga demokratin var gammalliberal; inom dessa från vår synpunkt primitiva samhällen var en betydande ekonomisk frihet likväl som den relativa jämlikheten drag i den sociala strukturen. Folkstyrelse var i början av 1800-talet en paroll för dem som ville att staten skulle styra så litet som möjligt; därmed menade man lika mycket frihet för den enskilde som makt för folket. Med 1800-talets och 1900-talets modernisering blev frihetens likväl som jämlikhetens förutsättning problematisk; för den stora massan av befolkningen var den ekonomiska friheten, hur starkt den än garanterades av staten, en formel utan innehåll, utan förbindelse med de villkor under vilka man levde. Socialreformismen, som rent legalt begränsade den ekonomiska handlingsfriheten, gav, såsom ofta betonats, större frihet åt ett flertal i den meningen att de fick större trygghet, större valfrihet, större fritid, en vidare ram att leva inom än förut, blev mindre beroende. I den meningen kan det sägas att den allmänna rösträtten och den politiska friheten, alltså demokratin, ledde till och stärktes genom en utvidgning av den ekonomiska friheten — varvid ordet emellertid tas i en annan mening än den ursprungliga.

De svårigheter som möter på denna väg är likväl stora och uppenbara. Vid en viss punkt medför statsingripandet, vare sig det motiveras med det ena eller det andra skälet, reella inskränkningar av det stora flertalet medborgares handlingsfrihet. Det blir inte längre

fråga om att minska någras frihet för att öka flertalets, utan om en nära nog generell frihetsbegränsning. Staten reglerar och beskattar i sådan utsträckning att den direkt eller indirekt inskränker valfriheten, bestämmer — genom prissättningen — vad en familj skall äta, dirigerar — genom byggnadsregleringen — valet mellan bil och en bra bostad. Genom att av ytterst allmänna och oklara motiv ge fullmakt åt riksdag och regering inskränker medborgaren, utan att han gör det klart för sig, sin egen frihet. Den bundenhet, det beroende som uppstår blir knappast mindre tryckande därför att de styrande har ett folkligt val att åberopa sig på; realiteten är att en liten krets av personer, i det enskilda fallet ofta en underordnad tjänsteman, bestämmer över andra människor. Detta uppgivande av självständigheten blir, hur demokratiskt det än tillgår, en begränsning av demokratin — ty folkstyrelse är dock inte bara majoritetsstyre, utan också en fri ram för den enskildes verksamhet.

Statsingripandet kan också bli ett hot för den politiska de-

mokratien i ordets mest egentliga mening. Socialdemokraterna, som ständigt betonar sambandet mellan ekonomi och politik, borde ha förståelse för tanken att en långt driven ekonomisk ofrihet inte är förenlig med politisk frihet. Blir organisationerna, yrkesgrupperna, de enskilda människorna bundna eller dirigerade av myndigheter och byråkrater i sin sociala och ekonomiska verksamhet, blir efter hand också friheten att debattera, att kritisera, att organisera sig, att ta ställning reellt beskuren. Det oroande i dagens läge är kanske främst att makthavarna inte ens tycks förstå, i varje fall inte vill erkänna, att den faran finns.

Det är främst på dessa punkter som oppositionen har ett starkt och principiellt underlag för sin kritik. Denna kritik har någon gång fått en utformning som är överdriven och kan missförstås, såsom då hr Hjalmarson talar om överhetsstaten. Men vad man uppenbarligen avser är riktigt och väsentligt och innebär ett försvar för demokrati, jämlikhet och frihet — i dessa ords ordinära, allmänt godtagna mening.

Det ryska spioneriet

berördes i ett kort replikskifte under debatten i Malmö mellan hr Erlander och hr Hjalmarson. Hr Hjalmarson frågade om man inte kunde vara enig om omöjligheten av att hysa förtroende för den sovjetryska representationen i Sverige och om statsministern vore beredd att ge den ryska regeringen besked på den punkten. Svaret blev att statsministern inte vore beredd att ge något besked "som skulle kunna leda till en brytning av de diplomatiska förbindelserna med Ryssland". Formellt är svaret rent undvikande, men

reellt måste det rimligen innebära att statsministern svarar nej på hr Hjalmarsons frågor och motiverar detta nej med att han inte vill riskera något avbrott i de diplomatiska förbindelserna med Ryssland.

Det är svårt att tänka sig en mera total undfallenhet. Under ambassadör Rodionovs verksamhet i Sverige har tre stora spionerifärdigheter avslöjats, och det är uppenbart att chefen för den ryska beskickningen måste anses vara ansvarig för dessa. Sverige avger protester i varje särskilt fall, men den svenska regeringen vågar inte ens tala om att den saknar förtroende för den ambassadör som står bakom spionerierna. Att deklarerat detta skulle nämligen enligt hr Erlander vara farligt därför att Ryssland skulle kunna bryta förbindelserna. Det är självfallet att Ryssland efter uttalanden som dessa inte kan väntas ta någon hänsyn till de svenska protesterna; deras eventuella effekt suddas helt ut av hr Erlanders oro för att tala om vad naturligtvis han och alla andra demokratiska svenskar i själva verket måste känna. Men hr Erlanders undfallenhet är farlig även från en annan och vidare synpunkt: den visar att regeringen inte vågar uttrycka en ostridigt befogad reaktion på grund av fruktan för obefogade och hänsynslösa ryska repressalier.

Den socialdemokratiska pressen förklarar i stor utsträckning spioneriet på ett sådant sätt att effekten blir ett slags indirekt försvar av vad som skett. Alla stormakter spionerar, påstår Ny Tid förnumstigt, och fortsätter: "Det är en egendomlig tanke att just Sverige skulle ha varit förskonat från denna spionverksamhet. Ur den kommunistiska ideologins synpunkt är varje icke-kommunistisk regim en potentiell fiende. Det faktum att ryssarna vidgar sina kontakter med yttvärlden har inte gett någon anledning att räkna med att de skulle avrusta sin spionageverksamhet... Det finns inte heller någon anledning att ta den senaste spionaffären till förevändning för någon omvärdering av den ryska politiken." Vi skall inte alls förvåna oss eller bli upprörda över det ryska spioneriet, det är tidningens resonemang. Sådana cynismer måste man tillgripa för att försvara regeringens undfallenhet.

Aug. 10 d. 3 k. 1 u.
2 m. 5 a.
L. a. 21